

СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ПРАВОТВОРЦЯ»

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України

ПРАВОТВОРЧІСТЬ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ДОКТРИНИ І ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Монографія

ЮРІНКОН ІНТЕР
КИЇВ-2025

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України
(протокол № 18 від 27 листопада 2025 р.)*

Рецензенти:

Копійка Валерій Володимирович, доктор політичних наук, професор;
Буроменський Михайло Всеволодович, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України;
Малишева Наталія Рафаелівна, доктор юридичних наук, професор, академік
НАПрН України, Заслужений юрист України.

**Правотворчість в Україні в контексті розвитку доктрини і практики міжнародно-
П69 го права** : монографія / за ред. академіка НАПрН України Н. М. Онщенко, проф.
Л. Г. Фалалеевої. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 512 с.

ISBN 978-966-667-948-5

Монографію підготовлено у межах реалізації цільової програми наукових досліджень НАН України «Правотворчість в Україні: доктринальні засади, правове регулювання і практика здійснення» та на виконання науково-дослідної теми Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України «Концептуальні засади правотворчої діяльності в Україні: євроінтеграційність, моделі та ризики» (номер держ. реєстр. 0125U002053, науковий керівник д.ю.н., професор, академік НАПрН України О. В. Скрипнюк).

У результаті проведеного дослідження узагальнено ключові аспекти виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля та адаптації екологічного законодавства до права ЄС; досліджено правову природу безпекових винятків у міжнародній торгівлі в умовах російсько-української війни й окреслено напрями вдосконалення національного регулювання; розглянуто механізми охорони людського життя на морі відповідно до міжнародних конвенцій ІМО та шляхи гармонізації морського права України; проаналізовано виклики правотворчості в епоху штучного інтелекту й необхідність адаптації законодавства до європейських стандартів; визначено проблеми та перспективи оновлення правового забезпечення цивільної авіаційної безпеки з урахуванням сучасних загроз.

УДК 341:341.7

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого FSC® та PEFC™

© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2025
© Колектив авторів, 2025
© Юрінком Інтер, 2025

ISBN 978-966-667-948-5

Колектив авторів:

Онiщенко Наталiя Миколаiвна — доктор юридичних наук, професор, академик НАПрН України, Заслужений юрист України (розділ 1);

Фалалеева Людмила Григорiвна — доктор юридичних наук, професор (розділ 2);

Камiнська Наталiя Василiвна — доктор юридичних наук, професор (розділ 3);

Луцький Роман Петрович — доктор юридичних наук, професор (розділ 4);

Павко Яна Анатолiївна — кандидат юридичних наук (розділ 5);

Переверзева Ольга Сергiївна — кандидат юридичних наук, старший дослідник (розділ 6);

Проценко Iрина Миколаiвна — кандидат юридичних наук (розділ 7);

Стрiлець Богдан Васильович — кандидат юридичних наук (розділ 11);

Суржинський Максим Iгорович — кандидат юридичних наук (розділ 8);

Улиганець Вiкторiя Євгенiвна — доктор фiлософiї зi спецiальностi мiжнародне право (розділ 10);

Фiлiппов Артем Валерiйович — кандидат юридичних наук (розділ 9).

ЗМІСТ

INTRODUCTION	6
ВСТУП	10
Розділ 1. ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ТА ВНУТРІШНЬО- ДЕРЖАВНОГО ПРАВА: ПРАВОТВОРЧИЙ КОНТЕКСТ	15
Розділ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНЕ КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКОНОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ПРАКТИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	53
Розділ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ	133
Розділ 4. ДО ПИТАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ МІЖНАРОДНУ ДОКТРИНУ	169
Розділ 5. ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ	207
Розділ 6. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЩОДО ОХОРОНИ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ НА МОРІ У ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНЕ ПРАВО УКРАЇНИ	257
Розділ 7. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХОДІВ У ВІДПОВІДЬ, ВЖИТИХ УКРАЇНОЮ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИМ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	293
Розділ 8. ПРАВОТВОРЧИСТЬ В УКРАЇНІ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ	325
Розділ 9. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ УКРАЇНОЮ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ	369
Розділ 10. ПРОБЛЕМАТИКА СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	425
Розділ 11. УДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	457

*«Закони та інституції повинні йти пліч-о-пліч
із поступом людського розуму».*

Томас Джефферсон

INTRODUCTION

The current evolution of international law, Ukraine's advancement towards European integration, and the transformation of its domestic legal order under conditions of an ongoing international armed conflict render it necessary to reconsider the phenomenon of law-making in a comprehensive and multidimensional manner. Law-making today encompasses far more than the formal drafting and adoption of normative legal acts. It unfolds within an intellectually and institutionally complex space in which international legal doctrine, state practice, European standards, national legal traditions, and contemporary security, political, and technological challenges interact. Against this background, an informed analysis of law-making must begin with an inquiry into the extent to which international legal principles, norms, and mechanisms shape the content, structure, and legitimacy of national regulatory decisions.

The overarching purpose of this monograph is therefore to provide a conceptual and doctrinal rationale for improving the legislative framework of Ukraine in line with its international legal obligations. Compliance with these obligations establishes the normative boundaries of state action, informs the selection of law-making methodologies, and necessitates the harmonisation and approximation of domestic law with international and European standards. This approach allows for the identification of priority areas for legislative reform and offers methodological guidance for developing a coherent and systematic law-making process in domains directly influenced by international law.

A key premise of this study is that the interaction between international and domestic law constitutes a foundational dimension of contemporary law-making. The analysis proceeds from the understanding that this interaction is neither static nor unidirectional: international standards permeate the domestic legal order through diverse forms of implementation, while national legal developments contribute to shaping international legal discourse and state practice. The monograph therefore examines both the axiological underpinnings and the institutional modalities of this interaction, with particular emphasis on Ukraine's trajectory of European integration.

The study further explores the prospects for conceptual constitutional reform in Ukraine, including potential amendments to the Constitution following the termination of martial law. This discussion draws on the

INTRODUCTION

---

practice of constitutional Europeanisation in EU Member States, comparative constitutional experiences, and Ukraine's own historical and cultural specificities. In doing so, the monograph identifies systemic priorities, legal determinants, normative tensions, unresolved challenges, and emerging approaches in constitutional rule-making, such as the possible constitutional entrenchment of the primacy of international law and EU law over conflicting domestic provisions. These dynamics illustrate how developments in international law and European integration generate new structural linkages between the national and international legal orders.

Another component of the research concerns the conceptual foundations and practical implications of Ukraine's articulation of the international legal doctrine of the «Responsibility to Protect» (R2P). The study situates the doctrine within the broader theoretical landscape of international legal doctrines and the information-based model of international legal regulation. It conceptualises doctrine as a coherent, historically grounded, normatively oriented intellectual framework, rather than a mere collection of propositions. In the context of the Russian Federation's armed aggression, Ukraine's contemporary articulation of R2P emphasises sovereignty as responsibility, the primacy of preventive measures over reactive ones, and the categorical inadmissibility of employing R2P rhetoric to justify territorial claims or to support separatist movements under the guise of humanitarian protection.

The monograph also analyses Ukraine's performance of its international environmental obligations during wartime. Special attention is given to implementing the recommendations of the European Commission contained in the 2024 EU Enlargement Package and the Action Plan for Implementing the EU–Ukraine Association Agreement. The study highlights the central role of the transposition and implementation of the EU environmental acquis and argues for an update of the 2004 State Programme for Adaptation of Ukrainian Legislation to EU Legislation and the 1999 Concept of Adaptation. The need to adopt a comprehensive Strategy on the Implementation of the EU Environmental Acquis in Ukraine and its accompanying implementation plan is also stressed.

A further section provides an analysis of Ukraine's implementation of international maritime safety standards, drawing on its participation as a Member State of the International Maritime Organization (IMO). The study examines the domestic implementation of the 1974 International Convention for the Safety of Life at Sea (SOLAS), the 1979 International

INTRODUCTION

Convention on Maritime Search and Rescue (SAR), and the 1989 International Convention on Salvage, with a focus on maritime safety, search and rescue coordination, and the protection of human life and the marine environment. Recommendations are offered concerning Ukraine's ratification of the 2006 Maritime Labour Convention (MLC) and its endorsement of the 2022 Geneva Declaration on Human Rights at Sea.

The rapid expansion of artificial intelligence (AI) further necessitates a reassessment of law-making methodologies. The deployment of AI systems across public administration and private sector domains — including healthcare and financial services—has heightened the need for robust legal safeguards, effective oversight mechanisms, and compliance with data protection standards. This study therefore examines the adaptation of Ukrainian legislation to European regulatory frameworks in personal data protection and AI governance. It identifies core challenges — legal uncertainty, institutional capacity, and cross-sectoral coordination — and outlines the opportunities AI creates for enhancing the quality, transparency, and evidence base of law-making.

The monograph also examines the transformations in Ukraine's status in international trade precipitated by the Russian–Ukrainian armed conflict. It highlights the reorientation of Ukraine's export structure to European and global markets and the termination of trade relations with the Russian Federation. These measures are conceptualised as lawful countermeasures within the framework of the law of international responsibility. The analysis evaluates Ukrainian legislation — particularly the Law of Ukraine «On Foreign Economic Activity» — and its conformity with international legal requirements governing countermeasures and the definition of aggression. Special attention is given to measures directed at states formally designated by the Verkhovna Rada of Ukraine as aggressor or occupying states.

A separate segment is devoted to the theoretical and practical dimensions of establishing a special international criminal justice mechanism for the prosecution of the crime of aggression. The analysis considers the international legal prerequisites, jurisdictional design, the operation of immunities, the relationship between such a mechanism and the International Criminal Court, and the political and legal considerations that inform institutional design choices.

The monograph additionally addresses Ukraine's implementation of international legal norms on liability for unlawful interference with civil aviation. For the first time in Ukrainian legal scholarship, such liability

INTRODUCTION

---

is examined comprehensively across both the criminal law dimension — grounded in the principle of *aut dedere aut judicare*—and the civil liability dimension concerning compensation for damage caused by unlawful interference. Drawing on ICAO instruments and international air law, the study identifies deficiencies in the implementation of these norms into Ukrainian law.

Finally, the monograph analyses the development of Ukrainian legislation within the broader context of integration into the internal market of the European Union. The discussion encompasses the free movement of persons, goods, services, and capital, as well as complementary domains such as cybersecurity, virtual assets, and artificial intelligence. Ukraine's progress—particularly in technical regulation, market surveillance, payment services, open banking, foreign exchange liberalisation, and media law—is evaluated alongside the persistent challenges of regulatory fragmentation, insufficient institutional coordination, and the absence of comprehensive legal frameworks and judicial practice in emerging sectors.

ВСТУП

Сучасний розвиток міжнародного права, європейська інтеграція України та трансформація національної правової системи в умовах міжнародного збройного конфлікту об'єктивно зумовлюють потребу комплексного переосмислення правотворчості як багатоаспектного явища. Йдеться не лише про формальну діяльність із розроблення й ухвалення нормативно-правових актів, а про ширший процес, у якому перетинаються доктрина і практика міжнародного права, європейські стандарти, національні правові традиції, а також реалії сучасних безпекових, політичних і технологічних викликів. Таким чином, вихідною умовою аналізу правотворчості в сучасних реаліях є з'ясування того, як міжнародно-правові принципи, норми та механізми впливають на зміст нормативних рішень держави.

У цьому контексті монографія спрямована на концептуальне обґрунтування необхідності вдосконалення законодавства України відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань. Дотримання цих зобов'язань визначає рамки нормативної політики, впливає на вибір правотворчих підходів і зумовлює потребу у синхронізації національних правових рішень із міжнародними стандартами. Такий підхід дозволяє не лише окреслити ключові напрями оновлення законодавства, а й сформулювати методологічні засади, на підставі яких має вибудовуватися послідовна та системна правотворча діяльність у сферах, що перебувають під безпосереднім впливом міжнародного права.

Розглядаючи правотворчість в Україні крізь призму міжнародного права, його норм, стандартів, принципів, безумовно першочерговою видається необхідність визначення засадничих аспектів його взаємодії із національним правом. Відтак, у монографічному дослідженні висвітлено взаємодію міжнародного та національного права крізь призму правотворчості як процесу, що поєднує різні рівні нормативного впорядкування суспільних відносин. Обґрунтовано, що правотворчість зокрема проявляється як відображення взаємного впливу правових систем, у якому міжнародні стандарти інтегруються у внутрішньодержавний порядок, а національні правові рішення впливають на розвиток міжнародного права. У цьому контексті розкриваються також аксіологічні та інституційні засади цієї взаємодії, зокрема у контексті європейської інтеграції України.

У монографії до уваги читача пропонується також дослідження перспектив упровадження концептуального конституційного законотворення, потреби вдосконалення тексту чинної Конституції України (це можливо після скасування правового режиму воєнного стану), беручи до уваги тенденції розвитку міжнародного права та практики реалізації європейської інтеграції, враховуючи, *inter alia*, надбання сучасного конституціоналізму, досвід конституційного законотворення інших держав, досвід європеїзації конституцій держав-членів Європейського Союзу, самобутність національної правової системи та особливості правотворчої діяльності в Україні, основи власної конституційної традиції, історичні й культурні витоки державності, духовні та державотворчі цінності українського народу. Висвітлено перспективи внесення змін і доповнень до Конституції України, обумовлених, зокрема: *наявністю* різної практики конституційного регулювання співвідношення національного та міжнародного права, добровільного передання реалізації частини суверенних повноважень на рівень ЄС, закріплення примату права ЄС щодо внутрішнього права; *нагальністю* потреби європеїзації Основного Закону з огляду на європейську інтеграцію держави, що вимагає конструювання нових конституційних формул, котрі закріплюватимуть ключові складові цих інтеграційних процесів; *необхідністю* врахування вимог сьогодення стосовно конституційного регулювання розширення регламентації взаємодії національного і міжнародного права, забезпечення додержання доктрини дружнього ставлення до міжнародного права, а також більш ефективної імплементації його норм у внутрішньому правопорядку, націленої на просування їх виконання.

Також приділено увагу й уточненню концептуальних засад та практичних наслідків української міжнародно-правової доктрини «Відповідальність за захист», аналізу її в ширшій теорії доктрин та інформаційній моделі міжнародно-правового регулювання. Стверджується, що доктрина — це не просто сукупність положень, а цілісний, внутрішньо узгоджений, історично обґрунтований і нормативно спрямований інтелектуальний конструкт із колективною аудиторією, високим рівнем концептуальності та чіткою світоглядною основою. На тлі збройної агресії росії сучасна українська міжнародно-правова доктрина надає пріоритетного значення захисту прав людини та безпеки цивільного населення. У змістовному вимірі дослідження наголошує на суверенитеті як відповідальності,

пріоритетності превенції над реагуванням та категоричній неприпустимості використання риторики доктрини «Відповідальність за захист» для виправдання територіальних зазіхань чи підтримки сепаратизму під прикриттям «захисту».

Висвітлено також особливості виконання Україною її міжнародних зобов'язань у сфері захисту довкілля під час збройної агресії РФ. Зазначено, що зусилля української влади зосереджені на реалізації рекомендацій Європейської Комісії згідно зі Звітом у межах Пакету розширення ЄС 2024 та Плану заходів із виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р., прийнятого в 2017 р. Особливу увагу приділено імплементації екологічного законодавства ЄС в національне законодавство України. Імплементація розглядається як основна форма виконання державами своїх міжнародних зобов'язань та правовий інструмент здійснення адаптації. Запропоновано оновити Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства ЄС 2004 р. та Концепцію адаптації законодавства України до законодавства ЄС 1999 р. відповідно до реалій сьогодення. Також звернено увагу на необхідність прийняття Стратегії щодо імплементації актів права ЄС у сфері охорони довкілля в Україні та плану її реалізації.

Здійснено правовий аналіз регламентації правовідносин з охорони людського життя на морі у контексті досвіду України як держави-члена Міжнародної морської організації з метою імплементації міжнародно-правових норм відповідних конвенцій у внутрішнє право України в частині забезпечення підвищення рівня безпеки людського життя на морі, встановлення міжнародних стандартів для забезпечення безпеки судноплавства та вимог щодо безпеки при будівництві, обладнанні та експлуатації суден згідно з Міжнародною конвенцією з охорони людського життя на морі 1974 року; надання допомоги людині (моряку), яка зазнала лиха на морі, впровадження заходів щодо координації пошуку і рятування згідно з Міжнародною конвенцією про пошук і рятування на морі 1979 року; встановлення правил для проведення рятувальних операцій на морі, спрямованих на допомогу людині, яка зазнала лиха, а також на захист майна та довкілля; забезпечення безпеки судноплавства згідно з Міжнародною конвенцією про рятування 1989 року; пропозицій щодо ратифікації Україною Конвенції МОП про працю в морському судноплаванні 2006 року; пропозицій щодо схвалення Україною Женевської декларації про права людини на морі 2022 року.

Безумовно, в умовах стрімкого розвитку технологій штучного інтелекту зазнає змін й правотворча діяльність та державне регулювання загалом. Масштабне впровадження систем ШІ — не лише у сферу правотворчості, а й у публічне управління та адміністрування, зокрема, охорону здоров'я, фінансові послуги та інші сфери публічного й приватного права — істотно посилило потребу в належних правових гарантіях і механізмах контролю для забезпечення захисту персональних даних та дотримання основоположних прав і свобод людини. Відтак в дослідженні також досліджується поточний стан правотворчості в Україні в епоху ШІ, зосереджуючись на адаптації національного законодавства до європейських стандартів у сфері захисту персональних даних і суміжних вимог до ШІ-систем. Проводиться аналіз ключових викликів для українського законодавця — правової невизначеності, інституційної спроможності, потреби міжсекторальної координації — та окреслено можливості, які відкриває ШІ для підвищення якості правотворчих процесів і зміцнення позицій України у європейському правовому просторі.

Охарактеризовано також зміни статусу України в сфері міжнародної торгівлі, що відбулися внаслідок російсько-українського збройного конфлікту. Наголошено на зміні географічної структури і диверсифікованості ринків експорту української продукції, а також на значній їх переорієнтації із сходу на захід із повним зупиненням торгових відносин з росією. Визначено, що розрив торгових відносин з росією є заходами у відповідь, що в праві міжнародної відповідальності називаються також «контрзаходами». У розділі розглянуто особливості правового регулювання механізму застосування заходів у відповідь нормами законодавства України, зокрема, Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» 1991 р. Проаналізована його відповідність принципам та нормам права міжнародної відповідальності, зокрема міжнародно-правовому регулюванню поняття агресії тощо. Окрему увагу приділено специфіці застосування заходів у відповідь щодо держав, визнаних Верховною Радою України агресором чи окупантом.

Окремий напрямок дослідження присвячено ґрунтовному аналізу теоретичних і практичних аспектів формування спеціального механізму міжнародного кримінального правосуддя, покликаного забезпечити притягнення до відповідальності за один із найтяжчих міжнародних злочинів — злочин агресії. Авторка комплексно досліджує міжнародно-правові передумови створення такого трибуналу,

особливості юрисдикції, імунитетів, співвідношення з уже наявними механізмами, зокрема МКС, а також політико-правові виклики, що зумовлюють пошук оптимальної моделі його інституціоналізації.

Розглянуто й проблему імплементації Україною міжнародно-правових норм щодо відповідальності за незаконне втручання в діяльність цивільної авіації. Автор вперше у вітчизняній науці розглядає відповідальність за незаконне втручання в діяльність цивільної авіації комплексно: не лише в кримінально-правовому аспекті боротьби з таким втручанням на основі принципу *aut dedere aut judicare*, а й в аспектах майнової відповідальності за завдану таким втручанням шкоду. Автор аналізує існуючі норми міжнародного повітряного права щодо зазначеної відповідальності та стан їх імплементації в національне законодавство України. Робиться висновок про неповну імплементацію відповідних норм.

Як окремий сегмент монографічного дослідження постає аналіз особливостей удосконалення вітчизняного законодавства у контексті інтеграції України до внутрішнього ринку Європейського Союзу, із фокусом на свободи руху осіб, товарів, послуг та капіталу, а також додаткові виміри, включаючи правове регулювання кібербезпеки, криптоактивів та штучного інтелекту. Розкрито досягнення нашої держави у цій площині, зокрема, в аспектах технічного регулювання та ринкового нагляду, платіжних послуг і відкритого банкінгу, валютної лібералізації, медіа-права; висвітлені наявні прогалини, в тому числі фрагментарність норм, недостатня координація інституційної співпраці, а також відсутність правового регулювання віртуальних активів та усталеної судової практики у цій сфері. Окремо розглянуто особливості адаптації вітчизняного законодавства у сферах електронних комунікацій, захисту персональних даних, кібербезпеки та штучного інтелекту.

Розділ 1

ВЗАЄМОДІЯ МІЖНАРОДНОГО ТА ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОГО ПРАВА: ПРАВОТВОРЧИЙ КОНТЕКСТ

На початку нашого викладу звернемося до необхідного пояснення певних термінологічних зворотів, понять та конструкцій, зокрема мова піде не стільки про «співвідношення» міжнародного та національного права, скільки про взаємовплив цих реалій правової дійсності. Справа в тому, що далі по тексту ми будемо розглядати, чому відповідні дисфункції розвитку однієї системи, зокрема міжнародного чи національного права, відповідним чином впливають, торкаються та змушують «прогальмовувати» іншу. Отже, повертаючись до взаємодії, хочемо пояснити, чому вважаємо більш вдалим цей термін.

По-перше, хочемо згадати, що системою міжнародного права є об'єктивно існуюча цілісність взаємозалежних елементів: 1) норм міжнародного права (договірні й звичаєві); 2) загальних принципів права; 3) рішень міжнародних судових органів; 4) міжнародно-правової доктрини; 5) галузей та інститутів міжнародного права.

Характеризуючи міжнародне право як систему, безумовно, маємо також зазначити, що його системні характеристики перебували у центрі правових дискусій у засадничий період становлення сучасного міжнародного права — після появи міжнародних організацій унаслідок Першої світової війни. Для позитивістів, зокрема раннього Ганса Кельзена, єдність правової системи могла бути забезпечена лише через визнання примату міжнародного права над внутрішньодержавним, що означало відмову від націоналістичної концепції єдиного внутрішнього правопорядку як базису нормативної ієрархії¹. Водночас уже в міжвоєнний період Постійна палата міжнародного правосуддя у відомій справі *Lotus* визнала суверенітет держав визначальним елементом повноти міжнародного права², тоді як Герш Лаутерпахт убачав єдність міжнародної правової системи у забезпеченні інтересів міжнародної спільноти³.

З теоретичного погляду, теза про «повноту» міжнародного права безпосередньо пов'язана з його якістю як цілісної системи: не-систематизована сукупність норм не здатна забезпечити визначену

---

¹ Kelsen H. Introduction to the problems of legal theory. Oxford : Clarendon Press, 1992. p. 120–125.

² PICJ S. Lotus. Ser. A. 1927. No. 10. P. 18.

³ Lauterpacht H. The Function of Law in the International Community. Oxford : Clarendon Press, 1933. P. 123.

відповідь на базове для будь-якого правопорядку питання — чи є певний акт правомірним або протиправним. У випадку прогалин у міжнародному праві таке питання не завжди може бути вирішене правовим шляхом, і відповідь залишають на політичний розсуд суб'єкта ухвалення рішення. Відтак системні характеристики міжнародного права є далекими від аполітичності: політичні фактори визначають, які саме елементи надають розрізним нормам рис системності. Якщо ж «право» розглядається як виняток, а «анархія» як правило, то міжнародне право навряд чи може демонструвати риси конституційності.

Попри намагання теоретиків довести єдність міжнародного права, залишалися й скептики, які сумнівалися, що воно становить справжню правову систему. Так, Г. Л. А. Гарт визнавав його правову природу радше умовно, «за замовчуванням». На його думку, міжнародне право є дефектним у найважливішому аспекті: замість єдності первинних і вторинних правил воно складається лише з первинних. Гарт відкидав кельзенівську ідею про можливість вивести формальну «основну норму» з усталеної поведінки держав. Водночас сама по собі формальна побудова Кельзена не розкривала матеріальних характеристик цілісної правової системи, а звичайна практика виглядала занадто різномірною та фрагментарною, щоб забезпечити єдність. Для справжньої когерентності міжнародного права необхідною видається не лише формальна, але й матеріальна ієрархія між його нормами та принципами⁴.

У формальному сенсі міжнародне право може розглядатися як «система», оскільки воно містить «вторинні правила» (у гартівському розумінні) — щодо правотворчості держав, відомої «тріади джерел» з усіма її похідними, а також щодо їх імплементації та наслідків порушення. Більшість цих правил мають диспозитивний характер, тобто підлягають модифікації шляхом подальших угод між державами, і, відповідно, «система» міжнародного права залишає державам широкий простір для зміни навіть базових норм задля конкретних цілей чи спеціальних режимів⁵.

Подальший розвиток теорії показав, що хоча Гарт, можливо, мав рацію на початку 1960-х років, міжнародне право згодом набуло

---

⁴ Hart H. *The Concept of Law*. Oxford : Clarendon, 1994. P. 213.

⁵ Paulus A. L. *The international legal system as a constitution. Ruling the world*. 2009. Vol. 175. P. 9.

рис більш цілісної системи, у якій вторинні правила дійсно існують — від правотворчості до міжнародно-кримінальної відповідальності. Водночас інші дослідники, як-от Жан Комбако, убачали формальну когерентність міжнародного права у збереженні його горизонтальної міждержавної природи й відкидали спроби ієрархізації як загрозу системним ознакам⁶. Імовірно, єдність міжнародного права ніколи не була такою виразною, як у міжвоєнний період, коли Постійна палата міжнародного правосуддя надавала йому певної системності, а базовим фоновим принципом виступав державний суверенітет. Тому системні характеристики міжнародного права можна вважати радше противагою його ієрархізації та конституціоналізації⁷.

Водночас зауважуємо також й те, що значною мірою міжнародна правова система значно вийшла за рамки «класичної» категоризації джерел міжнародного права в Статуті Міжнародного суду ООН. Гнучкість була породжена, зокрема, адаптацією довготривалих процесів правотворення до змінених умов соціальної, історичної, правової дійсності й відповідною еволюцією до нових процесів⁸. Така адаптація включає низку методів серед яких, можна виділити процедуру мовчазної згоди/відмови від поправок до договорів, які дозволяють технічні зміни або розширення сфери існуючих договорів без необхідності формальних процесів, таких як дипломатичні конференції. Окрім того, деякі нові багатосторонні процеси набувають рис правотворчих, адже їх «необов'язкові» результати можуть стати обов'язковими через їх втілення у норми звичаєвого права. Водночас, дійсно спосіб надання юридично обов'язкового статусу будь-якому документу, крім міжнародно-правового договору, видається істотною зміною в структурі системи, оскільки вона першочергово заснована на згоді держав⁹.

Системою національного права, в свою чергу, є норми права, інститути права, субінститути права, підгалузі і галузі права.

---

⁶ Combacau J. Le droit international: bric-à-brac ou système?. Archives de philosophie du droit. 1986. Vol. 31. P. 85–102.

⁷ Paulus A. L. The international legal system as a constitution. *Ruling the world*. 2009. Vol. 175. P. 9.

⁸ Boyle A., Chinkin C. *The Making of International Law (Foundations of Public International Law)*. Oxford University Press, USA, 2007. C. 71.

⁹ Ibid.